

Lev DODIN

„De ce nu montez comedii?”

Simțim nevoia să vorbim despre lucrurile care ne preocupă, pentru că încercăm să le găsim frumusețea și să le percepem existența. Tragismul unor artiști din secolul al XX-lea pornea tocmai de la această schismă, pășind între această încercare și realitatea de zi cu zi. Dacă arta încetează a mai căuta frumusețea, atunci se banalizează.

Pe de altă parte, și interesul oamenilor se schimbă cu timpul. Sunt perioade când răul pare că s-a retras, însă revine mai târziu și vrea să se răzbune. Când ne confruntăm cu răul, simțim că binele parcă a dispărut de pe fața pământului.

Astăzi, la început de mileniu, cunoscând atât de multe despre ființa umană și, aparent, punând atâta valoare pe demnitatea omenească, noi continuăm să distrugem spiritul uman fără a sta pe gânduri.

Am văzut copii în Ierusalim escortați de oameni înarmați. Zâmbeau fericiți în drum spre școală, deși a doua zi ar fi putut fi omorâți. După o explozie pusă la cale de un terorist palestinian, am văzut rămășițe umane căzând pe teatrul unde repetau studentii mei. Am jucat la Belgrad, fără să realizăm că eram la 140 de kilometri de Sarajevo. Erau oameni cu lacrimi în ochi la *Claustrofobia*, pentru că în afara teatrului era un război în care se dădeau lupte grele. Nimeni n-a vrut război, însă, bineînțeles că nimănui nu i s-a cerut părerea. Cât despre Cecenia noastră...

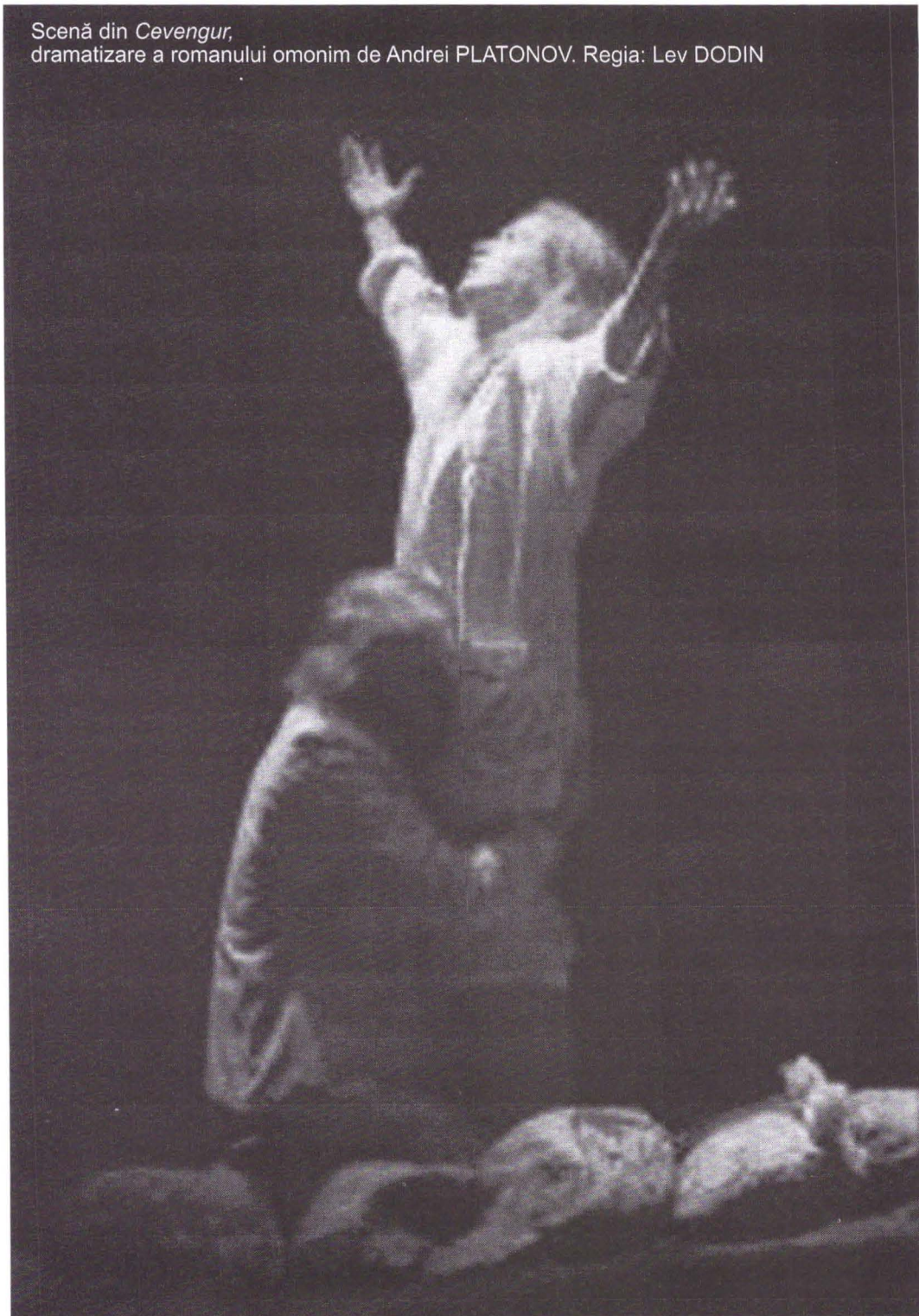
Se pare că ființele umane sunt programate pe autodistrugere, dar chiar și recunoașterea acestui fapt nu ajută la nimic. Ziua Judecării se poate să fie undeva în viitor, însă tot ce vedem în jurul nostru pare că este deja cu noi.

Câteodată lucrurile se mai schimbă pentru o scurtă perioadă de timp. De exemplu, în Germania de după război, câteva generații au crescut cu sentimentul de vinovăție națională. Însă, astăzi, acest sentiment a început să se evapore. „Cât timp trebuie să ne mai simițim vinovați?”, întrebă generațiile prezentului, doritoare să se lanseze cu virtutea iertării.

Iar noi, în Rusia, deja celebri cu „empatia noastră cu toată lumea”, refuzăm să recunoaștem orice vină și să admitem că avem de suportat anumite responsabilități. Încercăm să dăm vina pe alții – ori politica nu este bună, ori avem lideri slabi sau blamăm „influența dăunătoare a vestului” – însă, nu avem și noi mâinile pătate de sânge? Toate închisorile rusești, taberele de concentrare și războaiele civile – nu ne fac și pe noi vinovați?

Arta este un mod de reflectare a vieții și, totodată, una dintre cele mai bune modalități de a învăța despre ce se petrece în sufletul omenesc. Arta vorbește despre ceea ce se întâmplă, chiar dacă încercăm să o ignorăm, și în primul rând vorbește despre durere: despre durerea și suferința umană. Rolul artei este de a reflecta durerile societății. Arta nu se compromite pe ea însăși, având de-a face cu adevăruri dure, care nu se suportă ușor. Acolo unde există armonie, rolul artei se micșorează. Oricât de paradoxal ar suna, într-o lume perfectă, arta ar amuți. Atâta vreme cât durerea există (și va exista), arta va continua să caute orice altceva ce

Scenă din *Cevengur*,
dramatizare a romanului omonim de Andrei PLATONOV. Regia: Lev DODIN

o cuprinde. Va fi incomod și ciudat, pentru că nu este ușor să te obișnuiești cu durerea când asculți declarația artei.

Probabil că niciodată nu o să înțelegem dacă moartea este parte integrantă din viață sau dacă viața înseamnă numai preludiul morții. În orice caz, dacă ne aducem aminte de limitele existenței, devenim mai umani și conștientizăm viața ca Providență, în același timp recunoscând natura tragică originară. Din păcate, în perioada regimului sovietic, pe parcursul a zeci de ani, am fost învățați să nu ne gândim la moarte și, între timp, am uitat să gândim și despre viață. În conștiința individuală și colectivă, viața a încetat să mai fie prețuită. În contextul lumii largi, valoarea vieții individuale nu este mare, iar în Rusia valorează cât un grăunte. Câteodată, oamenii trăiesc fără niciun gând al morții. Este înspăimântător, pentru că atunci orice este permis. Dostoievski a scris despre subiectul acesta.

Moartea Prințesei Diana a stârnit o asemenea compasiune și dragoste încât m-a făcut să sper că nu este pierdut totul. Însă nu cu mult timp înaintea morții ei, un sat întreg din Algeria a fost masacrat – aproape 200 de oameni – iar presa lumii abia dacă a menționat evenimentul, pe când noi l-am ignorat complet. Ceva în conștiința și în timpul nostru s-a deformat.

Noi abia dacă jucăm comedia existenței noastre, iar disperarea ne sufocă, asta-i, pur și simplu, viața. Nu simt nicio tragere de inimă să fac comedii. Când eram tineri, făceam spectacole pline de haz și ne distram împreună. Erau ani de chin, însă glumeam mult și probabil de aceea am supraviețuit. Cred că și în spectacolele de astăzi avem momente comice. Însă nu sunt interesat neapărat de situațiile comice, ci de plăcerea auto-recunoașterii, chiar și atunci când este umbrită de angoasă.

În general cred că arta poate fi ori tristă ori veselă. Pentru că lucrează cu sentimente. Astăzi putem să împărtășim optimism și bucurie publicului, însă mâine ar putea cu neputință și deci comunic ceva diferit. Ceea ce contează este că îmi doresc să continui – în ciuda a tot ce se poate întâmpla – să vorbesc, să cânt, să urlu sau să mă tângui despre ceva. Gândiți-vă la Dostoievski. „Ce scriitor pesimist!” ar spune mulți. Însă eu răspund: Nu! Dacă un scriitor are puterea să vorbească despre ororile vieții și să creeze ceva etern din ele, asta înseamnă că este un mare optimist. Dostoievski depresiv? El vede cât este de înfricoșătoare natura umană și, totuși, continuă să scrie volume întregi despre ea. În opera sa pare să creadă că natura umană nu se poate schimba, însă pe măsură ce citim mai mult, descoperim că el crede și speră în mai bine. În *Demonii*, în ciuda fatalismului implacabil al analizei lui, există și o rază de speranță; este imposibil ca oamenii care văd spectacolele noastre să nu o simtă. Cu cât mai tragică și fără speranță este acțiunea de pe scenă, cu atât mai șocați și, în cele din urmă, salvați se vor simți publicul și actorii.

Așa mi-l amintesc pe Oleg Borisov jucând în *Sfioasa* de Dostoievski la Teatrul Academic de Artă din Moscova (MHAT). Vorbea despre natura umană în termeni severi și brutali, însă abilitatea de a vorbi despre el însuși, de a-și da voie să experimenteze și să se deschidă cu o asemenea pasiune, a creat deodată o rază de speranță (chiar dacă iluzorie) în inimile spectatorilor.

Cred că teatrul adevărat se naște numai în asemenea momente – atunci când empatizăm și împărtășim emoții și sentimente, pe care, intuitiv, niciodată nu încetăm să le căutăm.

Viața în sine este tragică. Omul este muritor și aici zace tragismul său, această povară a finalității pe care o poartă din clipa în care vine pe lume. Omul se naște cu dorința de a cunoaște alți oameni, de a descoperi relațiile cu lumea și propria natură. Ignorând originile și scopul vieții, ajungem să fim numai ființe fizice, fără nicio menire pe acest pământ. Și așa începem să omorâm milioane de oameni, care nu corespund credințelor noastre. Aceasta este catastrofa care ne-a doborât pe noi și societatea în care trăim.

În general, văd viața dintr-un unghi pesimist. Sunt convins că există ceva îngrozitor în natura umană, o dorință intrinsecă de a-i distruge pe cei asemenea nouă... poate că războiul reprezintă o variantă la îndemână de a ne exprima adevărata natură, o ieșire imediată pentru pornirile noastre interioare și exterioare. Suntem preocupați să rezolvăm tot soiul de probleme sociale, politice, însă cauza tuturor acestora este natura umană. Pentru că nu sistemul este acela care-i face pe oameni așa cum sunt, ci oamenii sunt aceia care stabilesc natura sistemului. Iar, uneori, este nevoie ca omul să fie protejat, nu împotriva statului, cu toate minciunile și prefăcătorile lui, ci împotriva răului din propria sa natură, protejat împotriva lui însuși.

Arta astăzi, dacă se mai numește artă, prin definiție, ar trebui să aibă de-a face cu aspectele cruciale ale existenței și nu să urmeze orbește ultimele tendințe din modă. Când arta este artă, se petrec minuni, oamenii încep să se gândească la lucruri demult uitate. Arătând înțelegere către alții, paradoxal, oamenii încep să fie înțelegători cu ei înșiși; și nu să se autocompătimească, dar să vadă, să înțeleagă și să gândească mai bine.

Foarte puțini sunt aceia ce reușesc să depășească cu bine greutățile vieții. Iar când o fac, aduc fericire și împlinire celor dragi inimii.

Durerea și disperarea din spectacolele noastre reprezintă încercarea noastră de a preveni evenimentele neplăcute. Mai există, totuși, un firicel de speranță care mă face să cred că teatrul va schimba ceva. Acesta este modul nostru de a rezista și spera în continuare.

În fapt, toate problemele ne sunt comune tuturor; depinde numai cât sunt de acute și în ce măsură ne privesc direct. Actorul Oleg Dmitriev mi-a spus odată că, după un spectacol cu *Claustrofobia* în Franța, un cuplu căsătorit s-a apropiat de el și l-a întrebat cum de știa atât de multe despre soții francezi. În Rusia suntem acuzați că ne ponegrim personajele în spectacolele noastre, iar francezii au crezut că piesa era într-adevăr despre ei... Arta adevărată este despre toate lumea. Viața tuturor este dificilă și întâmpină tot felul de obstacole.

Omul este o ființă opresată oriunde ar trăi: chiar și cei din Vest nu se bucură de libertatea absolută. Oamenii au probleme unii cu alții și cu ei înșiși. Aceasta este cauza instinctelor agresive pe care le mascăm pentru că suntem civilizați, însă civilizația este numai un furnir străveziu. De aceea, fiecare manifestare a civilizației este foarte importantă. Teatrul este încă un semn de civilizație, chiar dacă unul neadecvat.

Când actorii lucrează intensiv, își pot consuma toată energia. Un critic renumit de la un cotidian scria: „Au trecut vremurile când artiștii sufereau alături de semenii lor; acum, din fericire, au ajuns în situația când doar trebuie să treacă în revistă câteva amintiri pe care să le joace“. Citind articolul, eram gata să cad de pe scaun, pentru că este o prostie. Chiar și în Vestul prosper, arta are de-a face cu aspecte dureroase ale existenței omenești. Omul este o ființă tragică și are nevoie de o artă de aceeași natură. Când am jucat *Gaudeamus* în Franța, după spectacol au

venit spectatori care ne-au spus „Armata noastră este tot așa de brutală ca a voastră”. Un francez știe când se simte opresat, însă nu-i pasă când, undeva, cineva este opresat de zece ori mai mult decât el. Cât despre noi, artiștii, nu am plecat în alte țări, continuăm să trăim aici, unde aceeași corupție, aceleași minciuni, aroganță și lipsă de respect pentru spiritul uman continuă să înflorească. Dacă ignorăm toate acestea, atunci înseamnă că nu dăm doi bani pe ce înseamnă să fii om.

Europa de astăzi este nepăsătoare față de momentele de criză și de pericolele din întreaga lume, chiar dacă unele se petrec chiar în inima continentului. Ne-am obișnuit cu conceptul de „civilizație europeană”, însă, în realitate, numai o simplă atingere este suficientă pentru a distruge această iluzie. Civilizația și sălbăticia sunt separate doar de o barieră firavă.

Un personaj dintr-o piesă despre revoluție zice: „Noi nu mai avem bolile femeiești acum; toate bolile s-au molipsit la toată lumea”. Acum toate bolile lumii sunt comune tuturor.

Arta trebuie să-i facă pe oameni să se simtă la limită. Ceea ce nu înseamnă să-i izoleze de realitate, dar să le ofere, în schimb, posibilitatea de a experimenta ceva ce nu pot explora în viața de zi cu zi. Arta există pentru a mă ridica și a-mi aprecia existența de la un nivel mai înalt. La sfârșitul unui spectacol, sau când ies de la o expoziție, sau când închid o carte, sunt adus înapoi pe pământ, însă experiența rămâne cu mine. Poate că arta nu ne eliberează de nimic și nu schimbă nimic, dar dacă am reușit să supraviețuim Auschwitzului și Gulagului, trebuie să-i mulțumim artei pentru asta.

Omul a început să joace de îndată ce s-a ridicat în două picioare. Chiar și după o luptă sau o vânătoare neizbutite, mai târziu va cunoaște succesul. Jocul era o modalitate de a-și rezolva problemele, de a-și exprima compasiunea pentru cel care nu a câștigat. Dacă era triumfător, era o metodă de autoafirmare, un mod de a înțelege ce era mai bun în ființa lui. În Grecia antică, oamenii petreceau zile întregi urmărind spectacole cu povești nemaipomenite, care astăzi par prea sofisticate pentru mulți dintre noi. E clar: astăzi omul nu a devenit mai inteligent și mai sofisticat datorită faptului că a învățat să lucreze la un computer.

Cred că teatrul este o necesitate biologică. Nu încetezi să te întrebi de ce este teatrul în stare. Este aceeași dilemă ca atunci când întrebi: „ce poate face o singură persoană când toți ceilalți au fost omorâți? Când cruzimea își celebrează victoria, ce mai rămâne de făcut?” Nu poți să o oprești, însă poți să faci oamenii să înțeleagă cel mai important lucru, și anume: cu toții am început ca niște creaturi primitive, cu toții avem minți și inimi și ca să pui capăt vieții este un păcat strigător la cer.

Chiar și când, practic, nu mai există niciun motiv care să te facă să sperii, noi continuăm să sperăm, pentru că, dacă renunțăm și la aceasta, un singur lucru mai rămâne de făcut – nimic și să acceptăm că nimic nu se mai poate face. Aceasta este cea mai îngrozitoare acceptare și transformă existența într-una fără sens. Din oarecare motiv, acțiunile tale contează pentru cineva. Din oarecare motiv, cineva se duce la teatru, vede un spectacol, plânge... Chiar dacă este numai o lacrimă, pentru jumătate de minut, totuși este ceva. Poate că a simțit compasiune pentru o prostituată care se jeluiește în necazul ei. În viața adevărată, fără îndoială că ar trece mai departe, neobservând-o, dar la teatru simte compasiune. Este prea naiv să cred că, după spectacol, spectatorul nostru, aflându-se într-o situație similară reală, se va opri și-i va întinde mâna. Însă, pentru acea jumătate de minut, a fost o ființă umană în sensul deplin al cuvântului. Să mai fii om încă o jumătate de minut – n-ar fi rău. În general, în viața noastră, rareori reușim să fim într-adevăr umani.

Durerea este universală. Omul este opresat și umilit peste tot, nu numai în Rusia. Când teatrul se ridică și întâmpină durerea, bariera a fost depășită. Trăim într-o lume de-a dreptul nebună. Iar nebunia pornește de la prejudecata absurdă că ceilalți sunt concepuți dintr-un alt aluat. De aceea, oamenii se luptă, se umilesc unul pe celălalt și își dau sângele...

Teatrul luptă împotriva acestei prejudecăți, cel puțin unind spectatorii în întunericul sălii de spectacol. Îi reunește prin compasiune, prin trăirea comună (chiar numai pentru un moment) a durerii. Iar aceasta este un miracol!

Pentru noi, cei din teatru, acest lucru este foarte important! Teatrul este cu adevărat o idee extraordinară, o creație minunată și o necesitate crucială pentru omenire. După un spectacol, rămâne numai o frântură de experiență, nimic mai mult. Și, dintr-un anumit motiv, continuă să trăiască, nu moare; acela este momentul când ceva dinlăuntru nostru îl aduce pe Dumnezeu.

Faptul că teatrul continuă să existe este un semn de speranță. Cred că activitatea noastră, indiferent de impresia pe care o face, denotă optimismul nostru – dacă pot folosi acest cuvânt. Teatrul este căutarea constantă a perfecțiunii; este o încercare de a descoperi armonia în mijlocul celei mai terifiante dezordini. Este putere și curaj. Cred că acest tip de optimism e preferabil mulțumirii celorla, care, cu ochii și urechile închise, încearcă să se convingă că totul este în regulă.

Se spune uneri că teatrul a avut un rol pe vremea regimului sovietic, altul în timpul perestroikăi, și un altul acum, în prezent. Cred că toate aceste argumente sunt nefondate, prostii inventate de cei care au numai o idee vagă despre caracterul specific al teatrului. În fiecare etapă există o nevoie pentru teatru, care poate scoate oamenii din viețile lor obișnuite. Avem nevoie de un teatru în care să nu te scufunzi ușor, dar de care este la fel de greu să te desprinzi.

Uneori sunt criticat pentru pasiunea mea de a realiza spectacole lungi. Ce pot să fac? Sunt convins că spectatorul de astăzi are nevoie să fie scos din rutina de zi cu zi pentru mai mult timp. Unui spectator care ajunge la teatru după o zi de muncă trebuie să i se arate că nimic nu i se va întâmpla la nivel spiritual dacă nu-și pune preocupările cotidiene de-o parte, lăsându-se dus în realitatea de pe scenă. Pentru mine, teatrul de astăzi nu înseamnă cel care se potrivește cu ușurință realității de zi cu zi, ci acela care mă scoate din ea, provoacă îndoiala și cere o nouă contemplație.

Rolul statului în dezvoltarea culturii ar trebui să fie incomparabil mai semnificativ; din păcate, în ultimii ani, s-a obișnuit cu ideea că teatrele, precum și scriitorii și artiștii, ar trebui să implore pentru resurse financiare. Cred că situația ar trebui să fie invers: ar trebui să se ceară teatrelor să muncească și să creeze ceva artistic. Până când statul va înțelege asta, va continua să fie în declin, oricât de puternic ar crede că este. Oricât de depresiv ar părea, se vede că, de fapt, cu cât viața este mai dură, cu atât arta este mai roditoare... În Rusia nu avem prea multă experiență în stilul de viață prosper și de succes, dar necazurile noastre ne ajută să creăm un impuls artistic în noi. Trebuie să ne repetăm mereu acest lucru, pentru că, în ultimii ani, ne-am obișnuit să spunem că totul – cultură, teatru, literatură – și-a pierdut valoarea. Însă viața culturală înfloarește în Rusia și acesta este, probabil, un motiv de optimism. Pe cât de pesimist ar suna, cred că singurul lucru care ar putea preveni un dezastru universal în relațiile interumane este efortul constant de autocunoaștere și lupta pentru propriile valori. De exemplu, în teatrul nostru se lustruiesc podelele; pentru mine acest detaliu aparent minor este un motiv de sărbătoare, cu nimic mai prejos decât o premieră. Teatrul este curat și îngrijit, așa

cum era pe vremuri. Pentru mine și toți ceilalți aceasta este o problemă – vă rog scuzați cuvântul – de principiu. Dovedește hotărârea cu care ne continuăm lupta. Și asta se vede la încălziri, în repetiții, în discuțiile de după și în desfășurarea spectacolelor pe scenă. Ar fi foarte ușor să spunem că, dacă teatrul este murdar și neîngrijit, nici noi, actorii, nu trebuie să ne supunem niciunui efort. Dacă avem posibilitatea să lucrăm, cu succes său fără asta este o altă problemă, trebuie să ne facem treaba așa cum se cuvine. Acesta este singurul mod prin care te simți fericit și împlinit cu ceea ce faci.

Nouăzeci la sută dintre instituțiile de artă care se numesc teatre, de fapt, după părerea mea, nu au nimic în comun cu arta. Exagerez, bineînțeles, deoarece chiar și într-un spectacol oribil, se întâmplă să găsești un cuvânt, o frază, un ecou, o emoție adevărată. Câteodată, rămân la spectacole care nu-mi plac deloc – este plictisitor și tot ce îmi doresc este să plec. Însă, dacă rămân, la un moment dat constat că sunt prins în acțiunea de pe scenă, mai ales dacă piesa nu este rea. În cele din urmă, nu-mi pare rău că am venit, pentru că am văzut câteva idei noi și m-am bucurat de o experiență vie. Ce s-a întâmplat? A fost compania sau piesa pe care n-au reușit să o masacreze? Nu este clar. Însă orice ar fi fost, chiar și teatrele neprofesioniste și fără urmă de talent nu fac niciun rău nimănui. Pentru că au de-a face cu viața și oamenii. Teatrele nu omoară oameni. Cred că până și cel mai îngrozitor teatru este mai bun decât multe alte lucruri. În plus, schimbă în bine viața cuiva, cel puțin pentru o clipă...

(Din volumul **Călătorie fără sfârșit**, trad. Cătălina Panaitescu, în curs de apariție la Fundația Culturală „Camil Petrescu” – revista *Teatrul azi*, comandă a Festivalului Internațional SHAKESPEARE).

Lev DODIN și actorii săi, la aplauze

Foto: Maria Ștefănescu